

Рецензия

*от професор дфн Валери Стоилов Стефанов,
член на научно жури
в конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“,
научно направление „Теория и история на литературата“,
обявен в „Държавен вестник“, бр. 47 от 22 юни 2012 г.*

Данни за конкурса

Конкурсът за професор по “Теория и история на литературата” е обявен по искане на Института за литература при БАН. Публикацията с обявата за конкурса е в “Държавен вестник”, бр. 47 от 22 юни 2012 г. При обявяването на конкурса са спазени съответните процедурни изисквания.

На обявения конкурс за професор се е явил доцент доктор на науките Александър Асенов Панов. Не са подадени документи от друг кандидат.

Данни за кандидата

Доцент доктор на науките Александър Панов е завършил специалността Българска филология в СУ „Свети Климент Охридски“. От 1984 г. е научен сътрудник в Института за литература при БАН. От 1997 г. е доцент в същия институт.

През 1984 г. защитава дисертационен труд на тема „Жанрове в българската лирика на прелома между XIX и XX столетие (очерк по историческа поетика)“ и получава научната и образователна степен „доктор“. През 2011 г., след успешна защита на дисертационен труд на тема „Художествена система на Ботевата поезия“, получава научната степен „доктор на науките“. Ал. Панов е водил семинарни занятия и е чел лекции в СУ „Свети Климент Охридски“.

Александър Панов е утвърден специалист в областта на литературната история и теория. Занимава се с широк кръг от въпроси, свързани с ключови методологически полета на съвременната хуманитаристика. Неговите трудове са положително оценени, част от тях намират широка читателска аудитория. Пример

в тази посока е претърпялата две издания „Теория на литературата”, 1995; 2000 г. Друга високо оценена книга е “Културни проблеми на българското литературно развитие”, издадена през 1997 г.

В професионалната си дейност Панов отделя специално внимание на методиката в обучението по български език и литература в средното училище. Плод на това внимание и усърдие са многобройните учебници и учебни помагала, чиито автор е той. Библиографията на кандидата в тази посока е наистина впечатляваща, тя показва последователност, наличие на траен ангажимент.

Научни трудове, приноси

В конкурса за професор Александър Панов участва с респектиращи научни изследвания. След успешната защита на втория докторат, той издава два обемни тома, посветени на Ботевата поезия – ***„Художествена система на Ботевата поезия ”***, 2012 г. и ***„Песни и стихотворения“ от Христо Ботев – структура, основни сюжети и символични образи”***, 2012 г. Това е единно в основата си, концептуално промислено и професионално реализирано изследване, което е безспорен влог в развитието на българското литературознание. Като рецензент на дисертационния труд имах възможност да дам мнение за първата част на това изследване. Появата на втората част дава възможност още по-пълно и точно да бъдат оценени мащабът на замисъла и качеството на написаното.

В този свой труд Александър Панов е успял да разгърне потенциала си на литературен теоретик и историк. Да изведе в полето на конкретната реализация ядрото на своето разбиране за литературата – за нейната социална функция, за принципите на организация на художествения текст, за механизмите на въздействие, за историчността на рецепцията и пр. Панов гледа на литературата не като нещо стоящо «встрани» от опита на хората, тъкмо напротив, той я изследва именно в перспективата на човешкия опит – индивидуален и колективен. За него литературата е важен инструмент, чрез който се съграждат идентичности, дебатира се ценности, проверяват се границите на реалността и способностите на общността... Това разбиране до голява степен определя и синтетичността на ползваната методология – отчитане и разчитане на сложния обмен, който се

осъществява между смисловия потенциал на текстовете и историческата динамика на читателския опит.

Както отбелязва и самият автор, биографичната фигура и творческото дело на Христо Ботев са място на предизвикване, сплитане и преобразяване. Романтичката линия обяснява това преобразяване с отрепетирания мит за гения, който пристига и по силата на дарбата си сам дава нов закон на нещата в света. Панов е далеч от тази износена, но любима на българските образователни и патриотични институции обяснителна схема. Той има като основна задача да очертае способите, по които става изграждането на словесния свят и да разпише зоните на неговата ефективност.

Поезията на Ботев е видяна като средишна точка на много преплитания – съвкупност от изказови модели, които прекосяват времето и си дават неочаквана и реторично ефективна среща в текстовете на стихотворенията. И други творци от този период са писали подобни неща, стояли са близко до Ботевата текстова вселена, но тези писмовни усилия не са станали събитие, не са сработили като мощни трансформатори на съзнанията. Те не са се вградили по такъв безапелационен начин в основите на колективната българска самоличност. А двадесетината стихотворения на Ботев са го направили.

Изследването на Панов съумява да даде отговори тъкмо на тези въпроси – по силата на какви причини и специфики Христо Ботев става идентификационен фокус, художествен новатор, модератор на модерната национална литература... Съвсем синтетично ще очертаем посоката и логиката на изследователския път, изминат в този труд.

В първата част са изследвани „трите основни полета, върху които се изграждат характеристиките на всяка художествена система – проблема за автора и авторството, проблема за жанра и жанровостта и проблема за стила”, (т. 1, с. 281). Панов не бърза да определя статута на Ботев като творец, да заковава жанрови етикети, да разпознава стилови доминанти. Той тръгва от нещо, което изглежда близко до ума, но се оказва, че не е – от митическото и историческото битие на словото, от спецификата и структурата на комуникативното действие. За целта се проследява динамиката на отношенията между статута на анонимния певец,

моделиращите функции на авторитета и специфичния рецептивен филтър, очертан от фигурата на модерния автор. Ботевата поезия не зачертава една или друга от тези фигури, а успешно ги съчетава, борави с тях, за да изгради спектъра на необходимите си внушения.

По сходен начин е подходено към жанра и стила. Жанрът не е твърдостта и твърдолинейността на нормата, а е снетата в словесни конфигурации пластика на един променящ се свят. Той е словесната реализация на едно проглеждащо по нов начин човешко битие. Самото слово се освобождава от традиционно предписаните му функции, за да отиде към улавянето на субективността, към индивидуализирани картини на света, към открояването на неочакван психически ландшафт. Словото вече може да бъде средство за изграждане на един художествено-условен свят, способен да предизвиква сложни реакции. Да действа като индуктор на нов човешки опит, да е средство за интерпретация на конкуриращи се ценностни системи. Така самата „художествена система“ се оказва ефективен теоретичен концепт, целящ да улови и опише съчетаването и пулсациите между наследеното „старо“ и идващото ново.

На основа на преплитането на архаичната (ритуално-статусна) и модерната (индивидуално-творческа) поетика е осмислена и историческата динамика на Ботевата художествена система. Нека да отбележим, че редом с понятието „художествена система“, другото важно понятие в това изследване е „историческа динамика“. Понятието „историческа динамика“ е подкана да изоставим съвременните си читателски навици на хора традиционно посягащи към хартиена книга и на читатели възпитани в респектиращата култура на писменото слово. Състоянието „на нещата не винаги е било такова“, подсеща ни Панов и се опитва в цялата четвърта глава на първия том да ни покаже какви по-точно са били те в епохата на Ботев, а и непосредствено след нея. „Историческата динамика“ идва да очертае зоната на съседствата и съжителствата на устното и писмено слово. Да покаже трансформацията на слушателските общности и изграждането на усамотено рефлексивни читателски пространства. Да проследи ефектите от словесната театрализация на душевните конфликти, да разкаже за самата сложност и

противоречивост на един живот – живота на Мъдреца сред глупците и на Поета сред певците.

В концепцията на Панов се очертават контурите на една по своему щастлива, а не антагонистична среща. Колективистичната фолклорно-песенна култура не се оказва спирачка спрямо новата индивидуалистична литературна култура. Напротив, чрез боравенето с нейните механизми и използването на нейните въздействени възможности се осъществява успешният преход към една ценностно ангажирана идеологическа общност. Националната общност се случва чрез символичния акт на запяването, като песенно възвисена символична общност. На свой ред, типично фолклорното боравене с Ботевите текстове е елемент от формирането на новата литературна култура, тя бива усвоявана чрез набора от „романтически стилистични елементи”, чрез ефектите, на римата и пр. Създава се нов модерен образ на света, но зад този образ продължават да бъдат рецептивно разпознаваеми и усвоими фундаменталните опозиции, митологичните картини.

Вторият том на това изследване е посветен на структурата, сюжетите и основните символични образи в авторската част на Христо Ботев в сборката „Песни и стихотворения”. По отношение целостта и специфичното композиране на сборника, анализът е обърнат към връзките между творбите на ниво мотиви, комуникативни решения, оценъчна позиция. До голяма степен тази част има значение и за една бъдеща текстова политика, която трябва да следва едно актуално издание на Ботевото поетическо наследство.

Структурата на „канона” „Песни и стихотворения” е изследвана прецизно и убедително.

Главата „Трансформация на универсални културни сюжети в Ботевата поезия” има отчетливо фиксирана задача. Тя се стреми да намери и очертае механизмите, по които разпознаваеми от традиционния колектив културни сюжети започват да работят в един по-различен смислов режим. Формирането на модерния национален проект е в тясна зависимост от този нов режим. Чрез универсалиите се пренася опит, но и се трансформира опит, при това, както ни убеждава авторът – трансформацията се извършва по-лесно. Универсалиите не позволяват да се разруши из основи вековният идентификационен комфорт на общността, но в

същото време спомагат да се съгради едно ново обществено съзнание. В центъра на това съзнание вече стоят идеологически формулирани национални задачи.

Втората част на изследването предлага аргументирано критическо издание на поетическото творчество на големия български поет. В тази посока Панов има един силен образец, посочен в работата – коментираното издание на Пушкиновия „Евгений Онегин”, подготвено от Юрий Лотман. Но той отива отвъд стореното от известния литературовед. Подобна задача изисква много активна и компетентна работа както с текста, така и с контекста. Тук някъде се сблъскваме с така важното предизвикателство – огромния недоимък от контекстуални знания, пред които са изправени днешните български образователни институции. Художествените текстове остават повърхностно усвоени (или направо „тъмни”) поради този недоимък. Провал се самият залог на четенето като интелектуално развиваща практика, като ценностно ориентираща дейност. Затова коментираните издания са възможен път към решаването на възникналите проблеми. Те трябва да предложат възможни решения за основното предизвикателство на херменевиката – преодоляване на дистанциите, наложени от исторически далечното и културно чуждото. С други думи, опасността Ботев да стане „чужденец”, напълно неразбираем от младите поколения, не е за пренебрегване и разглежданата работа е предложение за справяне с нея.

Авторът предлага две основни посоки за решаване на казуса с все по-недостигащата контекстуална култура като гарант за по-задълбочено овладяване на текстовете. На нивото на идентификацията последователно се разкрива богатството от цитати, реминисценции, алюзии, културни реалности... – всичко онова, което препраща към специфични формати на историческия опит и към необятните предели на културния фонд. Но според изследователя по-същественото е едно второ ниво – това на компетентно разчетените употреби. Не е достатъчно просто да се посочи едно или друго нещо, твърди с основание авторът, необходимо е да се анализира и интерпретира сложното текстово битие на „фонда”. Само по този начин може да се създаде добра представа за динамиката на идеологическите позиции и опозиции в Ботевата текстова вселена, за напреженията между условността на поетическия свят и социалната реалност.

Ботевите текстове не просто препращат към исторически опит, те имат и сложно рецептивно битие през годините. Неговото отчитане също има своето място в коментирания издание.

Като заключение, още веднъж ще подчертаем, че този труд има основополагащо значение за начините, по които се чете, мисли и изследва литературата. Неговите приноси са безспорни и, надявам се, са сравнително ясно открити в казаното дотук.

Вече споменахме, че една немалка част от изследователските усилия на Панов са свързани с образованието. Плод на този траен и плодотворен ангажимент са и книгите (написани в съавторство) - „Изкуството да пишем”, „Основни проблеми в българската литература”, „Да четем и да пишем. Методика за преподаване и учене“.

Ал. Панов е автор на редица публикувани в периода след хабилитацията студии, статии, доклади, които се занимават с възлови проблеми на литературната наука и хуманитарното образование – литературата като социално действие, нейните трансформирани функции в днешния свят, новите антропологически подходи, смяната на образователните и методически парадигми и пр. Всички те се отличават с последователно отстоявано и все по-задълбочено поднасяно разбиране за литературата.

Заключение

Като се позовавам на сериозния принос в научните трудове на доцент доктор на науките Александър Панов, давам своя положителен вот за неговата кандидатура. Смятам, че постигнатите изследователски резултати са достатъчен аргумент, за присъждането на Александър Асенов Панов на академичната длъжност професор по „Теория и история на литературата” в Института за литература при БАН.

София
18. 10. 2012 г.

(Проф. дфн Валери Стефанов)

